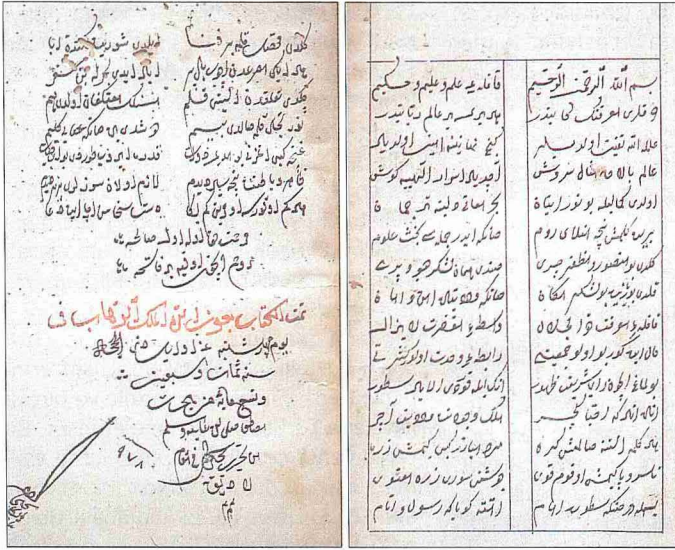

Gülşen-i
Envâr'ın
Zilhicce 978
(Mayıs 1571)
İstinsah
tarihli
nüshasının
ilk ve son
sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 1636)

Gülüştân ve *Bostân*'daki alt başlıkları andırır. Dört fasıldan sonra rüyanın kerâmetin başlangıcı olduğu fikrini işleyen beş rüya anlatılmış ve bunların yorumu yapılmıştır.

Eserin yedi mertebe üzerine düzenlenen bölümünde velîliğin dört kısım olduğu, velîlerin yaratılış itibarıyla hava, ateş, su ve topraktan ibaret anâsır-ı erbaaya benzediği açıklanıp velîliğin yedi mertebesi tanıtlır. Dördüncü ve beşinci mertebelerden sonra ikiye ayrılır. Bu hikâyeler her mertebede anlatılan özellikler açıklayıcı niteliktedir.

"Hâtîme" kısmında şair, eserini tamamladığı günlerde artık yaşlanmış ve zayıf düşmüş bir halde olduğunu belirten hamsesini bu mesnevi ile tamamladığını söyler. Ayrıca eserinin tercüme veya intihal olmadığını da ifade eder. *Gülşen-i Envâr*'ın telif tarihi 957 (1550) olarak gösterilmekteyse de (*İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, s. 74) bunu doğrulayacak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Şehzade Mustafa'nın katline temas edisi ve Süleymaniye Camii hakkındaki methiyesi eserin dikkate değer parçalarıdır.

Gülşen-i Envâr'ın İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (meselâ Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3942; Ü Ktp., TY, nr. 9893; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3640 İstanbul kütüphanelerindeki diğer nüshalar için bk. *Türkçe Hamseler Kataloğu*; Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1212; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1124; Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Ktp., nr. 13883).

BİBLİYOGRAFYA:

Taşicalı Yahyâ, *Gülşen-i Envâr*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 193/9, vr. 131^a-213^b; Rahmî, *Gül-i Sad-berg*, Atatürk Üniversitesi Ktp., Ağâh Sırrı Levend, nr. 17-18; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu* (haz. Nail Tuman), İstanbul 1961, s. 73-81; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 125; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 360-361; Mehmed Çavuşoğlu, "Dukagın-zâde (Taşicalı) Yahya Bey", *Diriliş*, sy. 13, s. 34-59, İstanbul 1975; a.mlf., "Yahyâ Bey", *İA*, XIII, 346; M. Şahidi Örnek, "Gülşen-i envâr", *TDEA*, III, 398.

İSMAİL ÜNVER

GÜLŞEN-İ HULEFÂ

(گلشن خلفا)

Nazmizâde Murtaza Efendi'nin
(ö. 1136/1723)

1718 yılına kadar Osmanlı dönemi
Bağdat valilerini ve tarihini
konu alan eseri

(bk. NAZMİZÂDE MURTAZA EFENDİ).

GÜLŞEN-İ RÂZ

(گلشن راز)

Şebüsterî'nin

(ö. 720/1320)

tasavvufî mesnevisi.

Müellif, esere yazdığı yetmiş beyitlik önsözde vahdet-i vücûd görüşünü kısaca anlattıktan sonra eserin telif sebebi hakkında açıklamalarda bulunur. Devrin büyük sûfî müelliflerinden Sühreverdi şeyhi Hüseyinî Sâdât'ın, 717 Şevvalinde (Aralık 1317) Tebriz'e bazı sorular ihtiva eden, aruzun hezec bahrinde ve mesnevi tarzında yazılmış bir mektup gönderdiğini söyleyen Şebüsterî, mektup kendisine ulaşınca meclisinde bulunan-

ların arzusu üzerine hemen orada aynı vezinle irticâlen cevap verdiğini anlatır. Şebüsterî, çeşitli mensur eserleri bulunduğunu, ancak o zamana kadar şiir söylemeye kalkışmadığını, mânânın söze bile sığmazken vezne ve kafiyeyle hiç sığmayacağını belirtip Ferîdüddin Attâr'ı saygıyla anar. *Gülşen-i Râz*'ın onun dükânından sadece bir koku olduğunu, yüzlerce yıl geçse bile Attâr gibi bir şairin gelmeyeceğini söyler. Daha sonra, sorulara cevap vermesini ısrarla isteyen bir dostunun ricası üzerine mektubu getiren kişiye verdiği cevapları birkaç saat içinde biraz genişlettiğini ve eserine *Gülşen-i Râz* adını vermesini kendisine Allah'ın ilham ettiğini belirtir. Eserin yazma nüshalarında beyit sayısı 999 ile 1008 arasında değişmektedir.

Câmî de Emîr Hüseyinî bahsinde bu olayı anlatır, ancak mektuptaki soru sayısı hakkında bilgi vermez. Lutf Ali Beg Âzer (*Âteşkede*, s. 37) ve Rızâ Kuli Han Hidâyet'e (*Riyâzü'l-ârifîn* s. 139) göre Emîr Hüseyinî'nin gönderdiği mektupta on yedi soru vardır. Browne ise on beş soru olduğunu kaydeder (*LHP*, III, 146-150). Emîr Hüseyinî'nin eserlerini ihtiva eden mecmuada yer alan yirmi sekiz beyitlik mektup metninde de on beş soru bulunmaktadır. *Gülşen-i Râz*'ın yazma nüshalarında mektubun beyit sayısı daha azdır. Eserin metninde ve şerhlerinde bulunmayan açıklayıcı mahiyetteki bu beyitlerin Hüseyinî'nin mektubunda bulunması veya sonradan eklenmiş olması mümkündür. *Gülşen-i Râz*'ın bazı yazma nüshalarında görülen "tersîl", "kâide" ve "işâret" gibi başlıklar da muhtemelen Şebüsterî tarafından konulmuştur. "Düşünce dedikleri şey nedir?"; "Yolumuzda şart olan hangi düşüncedir?"; "Ben kimim?" sorularının cevaplandırıldığı eserin ilk üç bölümü daha çok felsefî-ilmî bir nitelik taşır. Şebüsterî düşüncenin ne olduğunu anlatırken akıl ve mantık bilgisinin üzerinde durur; Allah yol göstermeyince mantıkla hiçbir kapının açılmayacağını söyleyerek felsefe ve kelâmları eleştirir. Ona göre felsefeye düşkün olan hakîm, şaşkınlık içinde kaldığından bu âlemi ancak imkân âlemi olarak görür; "vâcib"i (Allah) mümkünle ispata çalışır. Bundan dolayı "vâcib" in zâtını anlama hususunda hayrete düşer. Akıllı varlıkla uğraşıp durduğundan ayağı teselsüle bağlanır. Her şey zıddıyla bilinir. Fakat Allah'ın ne benzeri ne de zıddı vardır. Eşi ve benzeri olmayan Allah'ı akıllı rehber edinen filozof nasıl bi-

lebilir. Felsefeciyi parlak güneşi mumla arayan kişiye benzeten Şebüsterî'ye göre âlem Allah'ın nurudur, akılda bu nure görmeye kudret yoktur. Felsefecinin iki gözü de şaşı olduğundan Allah'ı bir olarak göremez. Allah'ı mahlûkata benzetmek (teşbih) körlükten, O'nu bütün sıfatlardan yoksun saymak ise (ta'tîle varan tenzih) tek gözlü olmaktan ileri gelir. Hulûl ve tenâsüh görüş darlığından ortaya çıkar. İ'tizâl yolunu tutan kişi anadan doğma kör gibi bütün yüceliklerden nasipsizdir. Tevhid zevkini tanımayan kelâmcı taklid bulutuyla örtülmüş ve karanlıkta kalmıştır. "Yolcu kimdir?"; "Vahdet sırrına kim vâkıf olur?"; "Ârif olan neyi bilir, anlar?"; "Enelhak diyen kişiye ne dersin?" gibi soruların cevaplandırıldığı bölümlerde eser lirik bir şiir kitabı niteliği kazanır. Daha sonraki bölümlerde şarap, mum, put, zünnar, meyhâne, sâkî, pîr-i mugan gibi tasavvufî mecazlar yorumlanmıştır.

Gülşen-i Râz tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî mecazları ve sûfilerin bu mecazlardan kastettikleri mânaları anlamak için başvurulması gereken en önemli kitaptır. Bu esere, şairin büyük ölçüde etkisinde kaldığı İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'si ile *Fuşûşü'l-hikem*'indeki fikirler hâkimdir. Ancak ifade bakımından daha çok Attâr'ın ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tesiri gö-

rülür. *Gülşen-i Râz*, yazıldığı tarihten itibaren vahdet-i vücûdu anlatan ve mecazları yorumlayan müelliflerin Kur'an, hadis ve *Meşnevî*'den sonra başvurdıkları ana eser olmuş, birçok kişi tarafından şerhedilmiştir.

Ahmed Gülçin-i Maânî *Gülşen-i Râz*'ın otuz beş şerhini tesbit etmiştir. Bunlar arasında, Şebüsterî'nin oğlu tarafından yazılan, ancak günümüze kadar gelmeyen şerh dışında müridlerinden Emînüddîn-i Tebrîzî ile Şücâüddîn-i Kürbâlî, Şah Ni'metullah-ı Velî, Yahyâ-yı Şîrvânî, Lâhîcî, Baba Ni'metullah-ı Nahcuvânî, İdrîs-i Bitlisî, Muzafferüddîn-i Şîrâzî gibi müelliflerin eserlerini anmak gerekir. Bu şerhlerin içinde en mükemmeli, Nurbahşiyye tarikatı şeyhlerinden Lâhîcî'nin (ö. 912/1506 [?]) *Mefâtîhu'l-i'câz fi Şerh-i Gülşen-i Râz* adlı eseridir (Tahran 1337 hş.). Muînüddin Dehdâr-ı Fânî'nin *İcâz-ı Mefâtîhu'l-i'câz*'i Lâhîcî şerhinin telhisidir. Cemâleddin Hulvî (ö. 1064/1654) aynı şerhi özetleyerek *Câm-ı Dilnüvâz* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1253). Diğer önemli bir şerh olan Kürbâlî'nin *Hadîkatü'l-ma'ârif*'inin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâtih, nr. 2608). İmâd-i Fâkih (ö. 773/1371-72), İzzeddin Kâşî'nin *Mişbahü'l-hidâye*'sinden istifade ederek yazdığı *Tarîkatnâme* adlı eserinde

Gülşen-i Râz'dan örnekler vermiş, Bayramî şeyhlerinden İbrâhim Tennûrî de *Gülzâr-ı Ma'nevî*'nin özellikle son bölümlerinde *Gülşen-i Râz*'dan ilham aldığı söylemiştir. Bu eserde *Gülşen-i Râz*'dan anlamca nakiller olduğu gibi aynen tercümeler de vardır. Bosnalı Abdullah, *Gülşen-i Râz-ı Ârifân* adlı mesnevisini *Gülşen-i Râz*'dan ilham alarak yazmıştır. Sarı Abdullah Efendi *Semerâtü'l-fuâd*'da *Gülşen-i Râz* ve *Gülzâr-ı Ma'nevî*'den iktibaslar yapmıştır. *Gülşen-i Râz*'ı ilk olarak XV. yüzyıl sûfilerinden Elvân-ı Şîrâzî aynı vezinle ve birçok ilâvelerle Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu tercümenin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır (bk. ELVÂN-ı ŞİRÂZÎ). *Gülşen-i Râz* Abdülbaki Gölpınarlı tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir (*Gülşen-i Râz*, İstanbul 1944) ve şerhedilmiştir (*Gülşen-i Râz Şerhi*, İstanbul 1972).

Ahmet Avni Konuk, *Gülşen-i Râz*'ın 157 beytini Lâhîcî'nin şerhinden faydalanarak şerhetmiş (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1810) fakat şerhi tamamlayamamıştır. Muhammed İkbâl, *Gülşen-i Râz*'ın on bir sorusunu dokuz bölüme ayırarak mesnevi tarzında 324 beyit halinde nazmettiği esere *Gülşen-i Râz-ı Cedîd* adını vermiştir (Tebriz 1261). Bu eserin daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır. *Gülşen-i Râz* son olarak Samed Muvaḥhid tarafından Şebüsterî'nin külliyyatı içinde yayımlanmıştır (Tahran 1362 hş./1983).

Eser, Hammer-Purgstall tarafından Farsça metniyle birlikte Almanca'ya (*Mahmud Schebisteri's-Rosenflor der Geheimnissess, Pest-Leipzig 1830*), Whinfield tarafından yine Farsça metniyle birlikte İngilizce'ye (*Gulshan-i Râz. The Mystic Rose Garden of Sa'd ad-Din Mahmud Shabistarî, London 1880, 1978*) çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (trc. Abdülkadir Gölpınarlı), İstanbul 1944, mütercimîn önsözü, s. A-H; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 674-675; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1505; Lutf Ali Beg Âzer, *Âteş-kede*, Bombay 1299, s. 37-38; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, Tahran 1284 hş., s. 30-34; a.mlf., *Riyâzü'l-ârifin*, Tahran 1316, s. 139-142; Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 222; Browne, *LHP*, III, 146-150; M. Ali Terbiyet, *Dânîşmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 334-338; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 169-170, 341; II, 742-743; FME, I, 215-220; Rypka, *HIL*, s. 254; Abdülbaki Gölpınarlı, *Gülşen-i Râz Şerhi*, İstanbul 1972, s. I-XIV; Hânâbâ, *Fihrist*, IV, 4298-4299; Tahsin Yazıcı, "Şebüsterî", *İA*, XI, 375; "Gülşen-i Râz", *DMF*, II, 2409; J. T. P. De Bruijn, "Maḥmūd Shabistarî", *EI*² (İng.), VI, 72-73.

Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserinin ilk iki sayfası (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1119/3)

